
»Umjetnost riječi« LVI (2012) • 3–4 • Zagreb • srpanj – prosinac

DISKUSIJA

MORANA ČALE (Zagreb – Filozofski fakultet)

S RUBOVA

PROUČAVANJE ('MALE' NACIONALNE) KNJIŽEVNOSTI U DOBA TEHNOBIROKRATSKE DOMINACIJE^{1*}

UDK

Po jezičnoj omeđenosti i simboličkoj moći marginalne književne kulture kao što je hrvatska razvile su osobitu obrambenu retoriku zakinutosti: za svoje nepoznate i nepriznate vrijednosti sklone su graditi zaštitne kriterije, koje opravdavaju svojom isključenošću iz povlaštenih kulturnih polja i potrebom da se suprotstave »simboličkome nasilju«, jer ih ono navodi da biraju između dviju mogućnosti: ili da priznaju epigonski položaj prema stranim uzorima, ili da se ukopavaju oko uvijek krhkih mitova o svojoj izvornosti. Neizvjesna perspektiva njihove neravno-pravne borbe za preuređenje europskoga kanona, međutim, nameće pomisao o analogiji »slabosti« i »rubnosti« između odnosa malih nacionalnih kultura i pripadnih kolektivnih identiteta prema europskoj matici, odnosa između književnih i estetskih tvorevina prema ostalim društvenim praksama i, naposljetku, odnosa humanističkih znanosti, a napose studija književnosti, prema dominantnoj neoliberalističkoj predodžbi o unosnijim, isplativijim i ukratko korisnijim i važnijim znanstvenim disciplinama. Naime, svaka od tih triju skupina odnosa počiva na asimetričnoj binarnoj opreci između kanonskog i minornog, uspješnosti i podbačaja, institucionaliziranog i potisnutog. Članak se bavi pitanjem može li se komparativno istraživanje nacionalne književnosti, pa i književnih pojava uopće, plodnije utemeljiti upravo na proučavanju naoko slabih aspekata svojega predmeta, odustajući od raznovrsnih programa »zbijanja redova«, a usredotočujući se na performativni potencijal pojedinih književnih tekstova odnosno opusa.

183

Pitanje o tome kako se (i zašto, po kojoj dužnosti i s kojim pravom, u korist čega i koga, na temelju čijih ovlasti i čije nasušno nužne materijalne potpore) »malom«, u konkretnome slučaju hrvatskom, književnošću profesionalno baviti

¹ Tekst sam izložila na skupu »Svetovni literarni sistem in zgodovina slovenskega slovstva« ZRC SAZU, Ljubljana, 5. svibnja 2011, a 2012. će biti objavljen na slovenskome jeziku u zborniku *Svetovne književnosti in obrobja* (biblioteka *Studia litteraria*), koji je uredio Marko Juvan.

danas – »danas«, u, da se iz druge ruke poslužimo riječima Raymonda Williamsa, »'novoj civilizacijskoj fazi'« (Guillory 1993: 263), fazi »bijega kulturnoga kapitala« (46) iz humanističkih znanosti, a posebice iz institucionaliziranoga proučavanja književnosti, pod pritiskom »tehnobirokratske dominacije« (256), ujedno i fazi političkih, gospodarskih, komunikacijskih, pravnih i kulturnih integracija koja se obično naziva globalizacijom – postavlja se s rubova u nekoliko smislova. Rubovi ili granice o kojima je riječ, kao i refleksija o njima, podjednako se – i to ne samo »danas« – tiču ne samo predmeta proučavanja (književnosti, umjetnosti, »estetskog stvaranja«) i disciplinarne institucije u okviru koje se to proučavanje tradicionalno odvija (»znanosti o književnosti«, uklopljene u humanistiku, uklopljenu u sveučilište), nego i, u ne tako metaforičnu smislu, nacionalne države kao političke, pravne i kulturne činjenice koja, i sama uklopljena u projekt internacionalističke integracije, uokviruje pojmove nacionalne književnosti i njezina proučavanja. Stoga spomenute međusobno umetnute pojave pred dotično pitanje – koje se naoko, prema predaji *Kritike rasudne moći*, odnosi na »nesvrhovito svrhovitu« stvaralačku igru, ljudsku djelatnost navodno imunu na upotrebu i razmjensku vrijednost, ali koje je upravo zato i tehničko, političko, ekonomsko pitanje, pitanje dvosmislene »ekonomimeze« (Derrida 1981) – postavljaju homologan problem određenja svoje opstojnosti (identiteta) naprama onome što leži s druge strane samoodredbenoga ruba, kao i problem legitimacije svojega zahtjeva za samobitnošću (autonomijom ili suverenitetom) u odnosu prema okružju.

184

Rub i ono što obrubljuje, ili granica i ono što razgraničuje, naime, podliježu logici koju Derrida, posuđujući Kantov izraz za okvir umjetničkoga djela (*ergon*), naziva strukturom *parergona* (Derrida 1981: 2; 1978: 19–168):² rub koji ocrtava »unutrašnjost« polja doima se kao njezin dodatak, kao nešto što nije dio nutrine, ali istodobno ne pripada ni onome što je »izvanjsko« obrubljenoj cjelini; *parergon* je »oblik kojemu je tradicionalno određenje da se ne izdvaja nego nestaje, uranja, briše se, stapa se u trenutku kad razvija svoju najveću energiju« (Derrida 1978: 71–73). Unatoč neuočljivosti i nepripadnosti, energija ruba – nevidljive diobene crte koja nutrinu tvori suprotstavljajući je svemu što ostavlja izvan nje te istim potezom ucrtavajući njezin unutarnji manjak; koja instituciju uspostavlja uključujući elemente njezina i isključujući elemente tuđih djelokruga – ujedno i samu nutrinu diobeno organizira po strukturalnome načelu »dvostrukog biljega« ili »dvostruke oznake« (Derrida 1972: 10), para oznaka od kojih jedna

² Derridinu raspravu o parergonalnoj strukturi u vezu s pitanjem okvira i prisizanja u određenju profesionalnih i institucionalnih polja dovodi Weber (1987: 19).

opreku unutrašnje/vanjsko drži na okupu, a druga prvu oznaku ponavlja preinačujući je³ te dotičnu opreku razgrađuje uvlačeći u nutrinu ono što joj je deklarativno strano i šireći njezina »svojstva« na druga, »vanjska« područja: »Institucijom hara sablast onoga što je, da bi izvela tu konverziju [izvanjskoga drugoga u vlastitu disciplinarno ustrojenu reprezentaciju], morala odstraniti ili demonizirati« (Young 1996: 14). Utoliko lančana »dioba književnosti« (Kamuf 1997: 10–11 i *passim*) i »sudbinsko i dvosmisleno nasljeđe« što ga je modernome proučavanju književnosti namrla Kantova postavka o nadmoćnoj spoznajnoj vrijednosti estetskog suda koja se ipak ne može pretočiti u formalizirano znanje (S. Weber 1987: 141) ponavlja »aporetični projekt« humanistike da »priopćuje pojedinačno« (144), nasuprot općenitoj valjanosti spoznaja tehničkih i prirodnih znanosti, kao što humanistika pak ponavlja ambivalentnu gestu kojom se sveučilište izdvaja iz okolne društvene zbilje kojoj pripada, oslanjajući se i dan-danas na dvojbeno djelatnu i dvojbeno provedivu odredbu (hrvatskoga Ustava) o »zajamčenoj autonomiji«. Diobeni učinak rubova, dakle, svaku od triju spomenutih institucija dvostruko obilježava kao sferu djelovanja koja je, s jedne strane, zasebna, opremljena nedodirljivim mehanizmima samoovjere i ovlaštena na stanovitu prosudbenu nadmoć u odnosu prema onome što iz nje isključuju njezina simbolička *parerga*, a koja, s druge strane, i sam zahtjev za tom svojom zasebnošću temelji na vlastitoj umetnutosti u okvire društvenog ustroja kojemu duguje svoje postojanje, pa stoga o njemu neminovno i ovisi. No kako je bitno svojstvo ruba da se »briše, uranja, nestaje«, unatoč problematičnoj naravi predodžbe o samodostatnosti djelokruga književnosti odnosno umjetnosti (te implicitno i znanosti o književnosti, humanistike i sveučilišta), »ta podjela rada ostaje neosporiva. Čak i pisci o umjetnosti koji misle da umjetnost treba razumijevati kao institucionalnu pojavu [...] smatraju da su jezik umjetnosti, umjetničke prakse, autonomne prakse [...]« (Bernstein 1992: 6). Prema Derridinu projektu »nove humanistike« u sklopu »suvereno autonomnog, bezuvjetno slobodnog« sveučilišta (Derrida 2001: 35), autonomija književnosti, humanistike i sveučilišta ne podrazumijeva slobodu tih institucija da se izoliraju od »političko-ekonomske izvanjs-

³ »Dvostruka oznaka«, ili »struktura iterabilnosti«, jest strukturalno zadana ponovljivost (jezičnoga) označitelja koja ga virtualno preinačuje neovisno o aktualizacijama ponavljanja te prema tome načelo rascijepljenosti identiteta samom mogućnošću cijepanja: »Iterabilnost elementa a priori dijeli njegov identitet, čak i ako se ne uzme u obzir činjenica da se taj identitet može *odrediti* ili razgraničiti jedino diferencijalnim odnosima prema drugim elementima te da stoga nosi oznaku te razlike.« (Derrida 1988: 53; usp. Weber 2008: 6; 122 i dalje)

kosti« (25), nego naprotiv zadaću »da kažu sve [...] i da to kažu javno« (26), po »načelu bezuvjetnog otpora«, koji bi »sveučilište mogao suprotstaviti velikom broju moći, na primjer državnoj moći (pa stoga i moći nacionalne države i njezine utvare [*phantasm*] nedjeljivog suvereniteta [...])« (26). Kao što nalaže višestruka aporetičnost humanistike – nadasve njezina zadaća da trajno osujećuje probitačnu pomirbu spoznajnih sporova i zatomljenje »nesumjerljivosti diskurzivnih praksi« (Brlek 2007: 289; usp. 290),⁴ dakle zadaća da čuva rubove, koja je upravo smisao njezina postojanja – takva »bezu-vjetnost, u načelu i *de jure*« istodobno znači i »apstraktnu i hiperboličnu nepobjedivost« i posvemašnju »nemogućnost« – »slabost ili ranjivost sveučilišta«, »njegovu nemoć, krhkost njegovih obrambenih sredstava protiv moći koje njime zapovijedaju, drže ga u opsadi i pokušavaju ga zaposjesti« (27); utoliko što je »strano moći, [...] heterogeno u odnosu prema načelu moći, sveučilište je ujedno i bez ikakve vlastite moći« (27).

Iako bez »vlastite moći« – bez moći da se odupre političko-ekonomskom izvanjskome koje ga ne samo obuhvaća i održava na životu, nego i tvori referentno »drugo« okolne društvene zbilje što ga je pozvano spoznavati i opskrbljivati znanjem, pa čak i bez moći da se uspostavi kao pomirba nesvodljivih opreka koje upravljaju manje ili više latentnim međudisciplinarnim i unutarisciplinarnim antinomijama i njihovom hijerarhijom, u kojoj humanističke znanosti, a posebice proučavanje književnosti, zauzimaju »niži« položaj slabih, ili kao društveno nekorisni i neisplativi paraziti nalik na cvrčka iz La Fontaineove basne, ili u najboljem slučaju kao ancilarni pogon koji treba da opslužuje »više« ideološke interese – sveučilište u Der-ridinu utopijskome nacrtu, prkoseći hegemoniji načela realnosti, snagu za opstanak svoje »bezu-vjetne slobode« (35) crpi upravo iz odgovornosti »nove humanistike«, pod zaštitnim znakom navodnika (ili performativnoga »kao da«) što ih podrazumijeva književnost. Navodnici oko književnosti, »kao da«, *parergon* oko fikcije kao fiktivnoga, ne-stvarnoga društvenog dobra, ujedno su upravo obrazac virtualnosti koja pod srodne navodnike smješta

⁴ Prenosim dio rasprave koji osporava apropijacije Lyotardove *La Condition postmoderne* (kroz formulu prema kojoj Lyotard definira postmodernu kao nepovjerenje prema velikim pripovijestima), a relevantan je za problem legitimacije humanistike i sveučilišta: »Središnja teza ovog djela posvećenog mehanizmima legitimacije znanja također se može sažeti bez većeg iskripljavanja: u novim društvenim i tehnološkim uvjetima, znanje je suočeno s problemom vlastite epistemološke legitimacije ili, pojednostavljeno, s pitanjem tko odlučuje o uvjetima istinitosti. Kriza metanaracija, ili transcendentálnih čitanja svijeta, koje su tradicionalno obavljale tu funkciju, otvara mogućnost ideologiji sistema da svojom totalizirajućom težnjom nadoknadi taj gubitak, dok ga istodobno cinizmom svog kriterija performativnosti izražava.« (Brlek 2007: 289)

autonomiju i suverenitet »viših« i nadređenih institucija, od povijesti i filozofije (u Kantovu smislu) kao konstativnoj spoznaji istine odanih humanističkih znanosti, sociologije, prava i ekonomije kao pragmatičnih i materijalno korisnijih društvenih znanosti te medicine, tehničkih i prirodnih znanosti,⁵ preko sveučilišta kao svojevrsnoga kadrovskog inkubatora države, pa sve do same »nacionalne države i njezine utvare nedjeljivog suvereniteta« (26), dvostruko označene i kao aparat moći koji nastoji povećati nadzor nad akademskim institucijama da bi im nametnuo heteronomnu službu »stvarnim« potrebama sustava, i kao paradoksalan dvojniki ekonomsko-političke ovisnosti, fiktivne autonomije i nepomirljivih proturječja na kojima počivaju sveučilište, humanistika i sama književnost.

Baviti se znanošću o književnosti u okviru hrvatske akademske institucije, dakle, prije ikakva propitivanja definicije vlastitog posla kao »znanosti«, tj. proizvodnje i prijenosa provjerljivo konstativnog znanja, a kamoli metodološke odluke ili kakva drugog zahvata koji bi se ticao istraživanja predmeta »kao takvog«, iziskuje pregovore s državnom birokracijom o financijskoj potpori kako bi se osigurali osnovni uvjeti istraživanja, kojemu zato treba obrazložiti temu, navesti hipoteze i ciljeve te obećati mjerljive učinke s obzirom na zahtjeve što ih propisuju službeni formulari. Nepotrebno je napominjati da su ti formulari ujednačeni za sve znanstvene discipline te da »slabim« i »neprimjenjivim« humanističkim znanostima redovito nameću parametre egzaktnosti kakvom se navodno odlikuju poglavito tehničke i prirodne, kao i neke društvene znanosti, s kojima se humanistika svrstava u istu skupinu (da bi se sve društvene i humanističke discipline, primjerice, međusobno nadmetale za cigle dvije od dvanaest projektnih potpora što ih godišnje dodjeljuje Hrvatska zaklada za znanost), po uzoru na europsku klasifikaciju, gdje, u sintagmi »društveno-ekonomske znanosti i humanistika«, redosljed elemenata i rječita izdvojenost jedne jedine društvene znanosti jasno naznačuju heteronomni kriterij »realistične« iskoristivosti prema kojemu se humanističke znanosti toleriraju kao ukras. Pothvat prijave projekta proučavatelja književnosti suočava s višestrukim i međusobno oprečnim, pa i etički dvojbenim »kao da«, prije svega u posve trivijalnome smislu neizbježne fikcije kojom će svoj rad, prešutno već osumnjičen za nepovezanost sa »zbiljom«, prerusiti u retorički hibrid koji bi nekako pod-

⁵ »[...] treba podsjetiti kako znanost i industrija nisu ništa slobodnije od sumnje u pogledu stvarnosti nego što su umjetnost i pisanje. Kad bismo mislili drukčije, pridržavali bismo se pretjerano humanističke predodžbe o mefistovskom funkcionalizmu znanosti i tehnologija.« (Lyotard 1984: 76)

mirio aporetične zahtjeve što ih postavlja državna ispostava nadležna za subvencije hrvatskoj znanosti.

Među službenim tematskim prioritetima, društvenim (u europskome birokratskom žargonu: »društveno-ekonomskim«) i humanističkim znanostima namijenjen je jedan jedini, sažet pojmom identiteta (za 2011, »vrijednost i identitet« odnosno »hrvatski identitet«), kao predvidljiv simptom političke potrebe da se ideološki konsolidira nacionalno zajedništvo u državi koja se nakon stoljetnih frustracija osamostalila po cijenu golemih žrtava, ali ujedno i da se racionalizira zazor (»das Unheimliche«) nemogućih razgraničenja od »izvanjskih« drugih, koji narušava idealizaciju »unutarnje« kohezije (Kristeva 1988). Iako se tome prvom uvjetu što ga mora ispuniti nacrt istraživanja može prigovoriti da se književnost i njezino proučavanje ne mogu svoditi na pitanja nacionalne pripadnosti, sa stajališta proučavanja nacionalne književnosti donekle ga opravdava povijesna »kasnorodenost« male nacionalne države, s popudbinom navodno anakronističnih afekata i isključivih ideologija tipičnih za »dvosmislenu i proturječnu narav moderne nacije« (Žižek 1993: 222; Ziarek 1995), utoliko što s nacionalnom državom nastalom u doba kad se nacija doživljava kao »zamišljena politička zajednica – i to zamišljena kao istovremeno ograničena i suverena« (Anderson 1991: 6)⁶ – mala nacionalna književnost dijeli traumatično iskustvo svojstveno »gostima koji su za stol stigli posljednji« pa »s pravom zauzimaju posljednja mjesta« (Nietzsche 1979: 250). Nije dakako riječ (samo) o kronološkoj zakašnjelosti hrvatske ili bilo koje druge male književnosti, budući da se zbog položaja »kulture na periferiji«, naprama kulturi »jezgre« načelno oduvijek u asimetričnu položaju primatelja, svi povijesni odnosi »rubnih« književnosti prema kanonu »središnjih« u svjetskoj književnosti u pravilu opisuju »ekonomskim metaforama« »uvoza [...], izravnih i neizravnih pozajmica, vanjskoga duga« (Moretti 2000: 56).

Međutim, metaforičko ili doslovno dužništvo prema povlaštenim drugima s one strane granica pripadnosti nije samo zajednička crta nacionalne države i nacionalne književnosti, odnosno institucionalne discipline koja je proučava i poučava, nego i stanje sveučilišta, visokog obrazovanja, znanosti te dakako i humanistike i književne znanosti u odnosu prema državi-poslodavcu, koji kroz svoje upravno-glasnogovorničke instance sve žešće negoduje zbog kvalitete, tržišne konkurentnosti i fleksibilne zapošljivosti radne snage odnosno znanja kao »robe« i »usluga« što mu ih isporučuju javne akademske

⁶ »[...] imaginarna [*imaginary*] zajednica, koju Benedict Anderson pogrešno naziva zamišljenom [*imagined*] zajednicom« (Miyoshi 1998: 258).

službe, prebacujući upravo na njih krivnju za krizne prilike, teret tehnološko-inovacijskog razvoja zemlje i odgovornost za međunarodnu gospodarsku kompetitivnost te zazivajući »nužne reforme« koje bi znanstveno-visokoškolski sustav privele njenoj »stvarnoj« namjeni.⁷ U rubrici koja od predlagača projekta (na engleskom jeziku i uz napomenu da se pritom mora kloniti »prevelikog broja tehničkih izraza«) zahtijeva da opiše »ciljeve, relevantnost, očekivane projektne rezultate te njihovu korist i doprinos postizanju napretka u istraživanju u Hrvatskoj i izvrsnosti u istraživanju«, birokratski vokabular tako bez objašnjenja preuzima pojam »izvrsnosti«, europeiziranu umotvorinu anglo-američkog podrijetla, u kojoj je, prije nešto manje od dva desetljeća, Bill Readings vidio ne samo simptom propasti ideje nacionalne kulture kao referenta kojemu znanstveno-pedagoški rad pribavlja ideološki smisao, nego i retorički instrument potpune dereferencijalizacije sveučilišta (Readings 1996: 21) i njegove preobrazbe po uzoru na transnacionalnu kompaniju (Miyoshi 1998: 260). Budući da je riječ o općeprihvaćenu ali semantički praznu pojmu, »izvrsnost« se, smatra Readings, ne odnosi na kvalitetu i relevantnost nastavnih programa, njihove izvedbe ili istraživačkih rezultata, nego sažimlje načelo knjigovodstvene prevodljivosti svih oblika akademske djelatnosti u termine jedinstvene analize koristi i troškova kao mjere odgovornosti sveučilišta prema društvu (Readings 1996: 31–32).

Prigovor kako Readings podcjenjuje povijesnu otpornost nacionalne države (LaCapra 1998: 39) donekle vrijedi kad su posrijedi moćne državne tvorevine zapadnoga i nadasve anglo-američkoga svijeta, utoliko što je akademsko-obrazovna legitimacija njihove kulturne premoći, između ostaloga i ustoličenjem književnoga kanona, iako ustuknuvši u pogledu ideološke

⁷ Sudeći po dosadašnjim zakonodavnim pokušajima, ali i projekcijama gotovo svih stranačkih programa, »nužne reforme« teže za politikom financiranja kakvu je već 1979. opisao Lyotard (1984: 45–46) te manje ili više eksplicitno podrazumijevaju klijentelizaciju odnosno komercijalizaciju visokog obrazovanja (po mogućnosti kroz tzv. javno-privatno partnerstvo kojim bi se dakle sredstva iz javnoga proračuna prelijevala u privatne ruke), pretvorbu sveučilišta u korporacije po načelu tržišne isplativosti odnosno kompetitivnosti i, paradoksalno, strogoga nadzora od strane države koja bi istodobno svoje financijske nadležnosti ustupila (transnacionalnome) privatnom sektoru. Budući da ta »nužnost« ne izvire, kako bi se moglo pomisliti, iz »stvarnoga« izostanka interakcije znanosti i sveučilišta s gospodarskim sustavom i »tržištem rada«, jer bi bilo uistinu teško pokazati da oni »stvarno« funkcioniraju, pa čak i da postoje strateški planovi za njihovu izgradnju, očito je da imperativ transformacije akademskog ustroja, deklarativno motiviran brigom za nacionalno gospodarstvo, potječe od jednako deklarativnoga nastojanja globalnoga kapitala da (i u tranzicijskim zemljama) intervencionizmom osigura »slobodnu« tržišnu ekonomiju (Young 1996: 4) i ustroji obrazovni sustav koji će po njezinoj mjeri proizvoditi logistiku »ljudskih resursa«, a progresivnom amputacijom humanističkih disciplina obavljati prevenciju njezina kritičkog preispitivanja na političkom planu.

važnosti pred čimbenicima ekonomske i tehnološke snage (Guillory) i transnacionalnog korporatizma (Miyoshi 1998: 265), već odavno iscrpila svoju indoktrinacijsku funkciju univerzalizacijske kulturne podloge za njihovu globalnu vojno-političku hegemoniju. No mala, tek nedavno nastala nacionalna država kakva je Hrvatska, u svim vitalnim segmentima zapletena u financijsku, vojnu i političku ovisnost, svoje humanističke znanosti na proizvodnju idejnih oslonaca u obliku vrijednosti identiteta, podrijetla, izvornosti i samostalnosti potiče doista jedino u sklopu proturječne »kao da« retorike, ne samo nastojeći, po ugledu na svijet i Europu, u ime vlastitoga neodgodivog »gospodarskog oporavka« ustrojiti sveučilište »kao da je tvrtka« (Readings 1996: 21), nego i ažurirajući anakronizme teleološko-pripovjednoga programa nacionalnog identiteta sa »sveopćim procesom ispovijedanja, priznanja, kajanja, ispaštanja i traženja oprosta« (Derrida 2001: 27) te prilagođujući ga eshatologiji viših integrativnih interesa.

Osim obveze da se usredotoči na nacionalnu književnost, nacrt književno-znanstvenog projekta mora, dakle, načelo »bezuovjetne autonomije« svoje humanističke struke i svojega istraživačkog predmeta izmiriti s barem dvostrukom heteronomijom – s potrebom da očuva, predstavi i promakne nacionalnu vrijednost u novom okružju europskih »nacionalnih« vrijednosti te da je pritom podredi mitovima (gospodarske ili političke) učinkovitosti. Naoko najizglednija okvirna orijentacija koja se proučavanju nacionalne književnosti ukazuje kao mogućnost jest nastojati da se hrvatska književnost istražuje imajući u vidu projekte transnacionalne (ili svjetske, ili europske) književnosti kakve predlažu, primjerice, Moretti,⁸ Casanova⁹ ili

⁸ Morettijeva zaokupljenost sustavnošću povijesnih interakcija između »oblikovnih utjecaja« jezgrenih kultura i »lokalne [iskustvene] građe« (Moretti 2000: 58) predviđa katalogizaciju i arhiviranje tehničkih, kronoloških i geografskih podataka o nacionalnim književnostima, pri čemu se književni tekstovi mogu eksplikativno iscrpiti i svesti na puke ilustracije nekog višeg reda pojava: »daljinsko čitanje« pojedinačnih tekstova nacionalnih književnosti »omogućuje vam da se usredotočite na cjeline koje su mnogo manje ili mnogo šire od teksta: postupke, teme, trope – ili vrste i sustave. Pa ako između vrlo maloga i vrlo širokoga nestane tekst sam po sebi, pa dobro, to je jedan od onih slučajeva u kojima čovjek može s pravom reći 'manje je više'. Ako želimo shvatiti sustav kao ukupnost, moramo prihvatiti da ćemo nešto izgubiti.« (Moretti 2000: 57) Premda svjestan da je riječ o nerješivu problemu, J. Hillis Miller upozorava na opasnosti koje se kriju iza takvih projekata, a kao uvjete za budućnost globalne komparatistike vidi pitanje prijevoda i svladavanja stranih jezika, suradnju s antropologijom, »glokalizacijski« oprez prema napastima homogenizacije, pozornost prema specifičnostima pojedinih književnih, ali i književno-kritičkih tekstova, odbacivanje metodološkog eklekticizma (Miller 1999).

⁹ »Europska književnost« kao potencijalni »nov književno-politički entitet koji se ne može svesti na jednostavan zbroj nacionalnih književnih baština« (Casanova 2009: 17), nego bi,

Jay, potonji »na način tipičan za trenutnu američku pragmatističku modu Deleuzea« (Rajan 2001: 76).¹⁰ Tzv. transnacionalni zaokret u književnoj znanosti, ogranak globalizacijskih studija, tvori »polje koje se neprestano izgrađuje snagom novih kritičkih pristupa i promjena paradigme«, a s kohezije svojstvene tradicionalnim kanonima težište premješta na »mnoštvenosti, razlike, hibridne identitete i složene nacionalne geografije«, zapravo srodne »fragmentaciji i narušavanju dosljednosti« kakvom se i inače hrani proučavanje književnosti (Jay 2010: 4). Optimistični plan istraživačke pravde, jednakosti i slavljenja globalizacijski poželjne hibridizacije šarolikost nacionalnih književnih kultura tako slaže u mozaik na kojemu su već poradile akademske discipline kao što su multikulturalistički etnički, rodni, *queer*, kulturni i postkolonijalni studiji, ponikli iz aktivističkih pokreta za socijalna i politička prava manjina: u analogiji s marginaliziranim društvenim skupinama zapadnoga svijeta i prodoru njihovih partikularnih kulturnih proizvodnji u nastavne kurikule i nekoć teško propusne kanone, sada bi se i »marginalnim« nacijama pružila prilika da na sličan način izbore mjesto u kartografiji sustava kojemu bi stožer i dalje ostalo »središte«. Treba napomenuti međutim da, po mišljenju mnogih metodološki i ideološki različito nastrojenih kritičara multikulturalističkog revizionizma prema europocentričnom književnom kanonu, napor da se zakinutima demokratski osigura udio u povlaštenome području visoke kulture počiva na iluzornoj pretpostavci kako se podbačaji političke zastupljenosti mogu nadoknaditi preslikavanjem »logike liberalnog pluralizma« na razinu zasluga za kulturna dobra (Guillory 1993: 10). Ta pak logika zaobilazno – prividno potičući sveopću mnoštvenost (Weber 1987: 33–39), ali disciplinirajući je univerzalizmom vrijednosti te nadasve tobože transparentnim monolingvizmom (Weber 2001: 16) – učvršćuje autoritet dominantnoga globalno-tržišnoga mehanizma kroz svojevrstu obnovu teorije odraza, primata konteksta pred

po uzoru na Poundovu zamisao o »denacionaliziranom prostoru« (17), počivala na »inventuri nove vrste književnoga kapitala, određenoga svojim europskim i transnacionalnim značajem« (18), u Casanovinoj viziji postaje moguća tek u sadašnjim uvjetima *političkog* ujedinjenja; stoga bi morala postati dopunom i dvojnicom političke povijesti, jer bi se, poput nje, usredotočila na istraživanje »odnosa moći« (13, 23) među nacionalnim književnostima, a ne književnih tekstova.

¹⁰ Pretpostavljam da se Rajanov prijekorni spomen Deleuzea odnosi na američke apropijacije ideje o »manjinskoj književnosti« (»Tri značajke manjinske [ili minorne] književnosti jesu deteritorijalizacija jezika, vezanost pojedinca uz političku neposrednost i kolektivno dioništvo [franc. *agencement*, engl. *assemblage*] iskazivanja«, Deleuze i Guattari 1986: 18), a možda i na Deleuzeovu izjavu kako više cijeni »veliki engleski i američki roman« od francuskoga (Deleuze 1995: 23).

tekstom i neupitnosti identiteta i referencije (Miller 1999: 83). Tobožnja raznovrsnost i jednakopravnost na simboličkoj razini, koja »stapanjem [kulturno-studijskih] razlika proizvodi specifično kapitalističku integraciju znanja u proizvodnju robe« (Rajan 2001: 75), tako u krajnjoj liniji pogoduje »korporacijskim potrebama (nadzoru nad radnom snagom, širenju tržišta, denacionalizaciji, privatizaciji, poduzetništvu i transnacionalizaciji)« (Miyoshi 1998: 269). Paradoksalna je, dakle, posljedica projekta »svjetske književnosti« što, po uzoru na ostale navodno transdisciplinarne pa stoga i metodološki liberalno eklektične »studije« atomiziranih skupnih identiteta, za volju globalnih klasifikacija i kategorizacija iz vida gubi upravo samu književnost, tj. književne tekstove u njihovoj pojedinačnosti, jezičnoj nesvodljivosti na konstativan diskurs čistih značenja te, naposljetku, intertekstualnosti odnosno interdiskurzivnosti kao dimenziji njihove virtualne otpornosti prema zasićenju zadanim socio-historijskim kontekstima i kanoniziranim čitanjima, makar kako plemenito nadahnutima idejom sveopćega svjetsko-književnog zajedništva. Latiti se povijesno-kulturološkog istraživanja nacionalne književnosti kao mikrosustava u makrosustavu da bi se namrli podaci za raster ravnomjerno rasporedene pozornosti prema periferijama možda bi doista značilo malo *naciji* – kao gostu koji je posljednji stigao za trpezu pa mu s pravom pripada posljednje mjesto – priskrbiti njezin kutak u statističkom panoptikonu izrađenu iz stožera, i pomiriti se s izgledima da (nacionalna) *književnost* pritom samo posluži svrsi nominalne zabilježenosti u međunarodnim popisima uroda na polju »kulturne proizvodnje«.

Podrazumijeva se da u takvu projektu – upravo kao u kulturnim studijima kakvi su zavladaali studijskim programima i službenim formularima natječaja za subvencije istraživačkome radu diljem zapadnoga svijeta – umjesto da se bavi »uskim« područjem »pukih« tekstova, književna znanost mora ustuknuti pred navodno sveobuhvatnim proučavanjem »kulture« (Readings 1996: 39 i dalje; 99; Miller 2001: 60) koje, zahvaljujući svojoj »interdisciplinarnosti« u službi »izvrsnosti« i ekonomične »integracije« akademskih sastavnica (na primjer, u prikladan sinkretizam »socio-ekonomskih i humanističkih znanosti«), omogućuje birokratsko-upravljačkome kadru korporacijskog uma da »književnost« potisne kao zastarjelu studijsku kategoriju vezanu uz preživjelu nacionalnu državu, a književnosti sklonu »teoriju« i filozofiju – tj. teoriju i filozofiju koje »energiju [svojega] ruba« s književnošću upijaju da bi izričito nadilazile crtu razgraničenja između »specifičnosti« fikcionalnog i konceptualnog diskursa – kao nepotrebnu, simbolički pauperiziranu komplikaciju, možda i zbog »straha ili negodovanja pred snagom književnosti kojom se ne da upravljati« (Miller 1999: 89). Nije, naime, samo neprobitačnost

razlog zbog kojega su književnost i istraživanje književnosti – osim, možda, u spomenutoj pripitomiteljski transnacionalnoj i ateoretičnoj inačici, upotpunjenoj brigom za (povijesne, geopolitičke, etničke, ekonomske, materijalne) specifičnosti lokalnih »kultura« – smetnja pragmatičnome zamahu globalno-tržišne ideologije: književnost remeti i ugrožava eksploataciju predodžbe o neposrednoj spoznatljivosti istine odnosno zbilje, kakvu jamče »neutralne tehnologije priopćavanja i prijenosa značenja i poruka« (Weber 2001: 18).

Sa stajališta potrebe da se spriječi opasnost koja vreba iz nepouzdanoga mimetičkog diskursa književnosti – opasnost da se pragmatizam utilitarne komunikacije zarazi neizvjesnošću o odgovornosti za iskaz, pa stoga i nepostojanošću veze između iskaza, njegova sadržaja i zbiljskoga referenta – neoliberalni etos i njegova iteracija vulgarnomarksističke konstrukcije duga koji »nadgradnju« obvezuje prema primatu materijalne »baze« (naravno, u usporedbi s povijesnim determinističkim uzorom, uz dvostruki inovativni pomak – prema generalizaciji strukturalne homologije po mjeri baze i prema ukidanju problema književnosti kao takve) može se smatrati potomkom »Sokratove« (zapravo, upozorava Weber, mimetički prerusene Platonove) osude pjesnika u *Državi*, jer su »problemi koji su zabrinjavali Sokrata i Platona još uvijek itekako uz nas« (Weber : 178): »uz nas« i »izvana«, kao potreba ekonomsko-političkog okvira za podatnim medijem prozirna samopredstavljanja, i »iznutra«, u neiskorjenjivoj intradisciplinarnoj sklonosti književne znanosti prema metafizičkom dualizmu koji književnost podređuje »zbilji«, proučavanje književnosti metodologijama i nazorima realističnijih društvenih (»društveno-ekonomskih«) znanosti, a legitimaciju spoznajnih ishoda mjeri ovladavanja »zbiljom« (Lyotard 1984: 47) koja se uspostavlja i ovjerava kroz konsenzus (77). »Superiorni književni intelektualci vrsni su po tome što se usmjeravaju prema tvrdim, nelijepim realnostima.« (Barrish 2001: 129)

No činjenica da su birokratsko-tehnokratske strukture svesrdno prigrlile i službeno ovjerile post-postkolonijalizacijsku »ideologiju ekonomističkog mišljenja i tehnološke dominacije« (Rajan 2001: 72) – koja je, zahvaljujući sveprotežnoj ekspanziji kulturnih studija,¹¹ zahvatila sklop »društvenih i humanističkih znanosti« podredivši potonje prvima te, uz pomoć pro-maknuća ekonomije i tehnologije u metadiscipline cijeloga nekoć dife-

¹¹ Kao što u odnosu prema društvu nastupaju pod geslom pravedne politike identiteta i političke korektnosti, kulturni studiji i »unutar« sebe pomiruju »antiteoretično« populističko krilo i »teoretični« novi historizam (Rajan 2001: 70–71); u vezi s kritikom pretpostavki novoga historizma, v. Brlek 1999.

rencirano dvojnog područja, izbrisavši njegovu unutarnju membranu, omogućila progresivni »nestanak književnosti« (76) – ne mora nas nužno navesti da »očaranost 'kapitalom'« (75) koja je preplavila svjetsku, pa i hrvatsku humanistiku objašnjavamo kauzalizmom globalne urote, koji bi širio zarazu djelovanjem ubačenih teorijskih agenata. Posve je dovoljno uočiti parergonsku logiku, ili logiku otrovnoga lijeka, u »paradoksalnoj i naoko proturječnoj naravi« (Bourdieu 1996: 347) neminovne sprege koja intelektualni rad primorava da prizna ne samo vlastitu političnost, nego i nemogućnost da nadzire njezine implikacije. Spomenutu »paradoksalnu« i (ne samo naoko) »proturječnu narav«, a moglo bi se reći i samorazornost, navodno autorefleksivnih pothvata »društvenih i humanističkih znanosti« najbolje ilustrira iznenadna »normativna pozicija« (339) s koje, pred naježdom »ždanovizma« i »heteronomije« (347), slobodu »kritičke moći« (340) i »specifičnu snagu« intelektualca (koja, »čak i u politici, može počivati samo na autonomiji što mu je pridaje sposobnost da odgovara unutarnjim zahtjevima polja«, 347) brani utjecajni sociolog »književnoga polja«¹² pošto je – upravo u znaku socio-ekonomske metadisciplinarnosti – karijeru posvetio »znanstvenoj objektivaciji« (184) magijsko-fetišističke motivacije što upravlja »intelektualnim poljem«, asimilaciji zakonitosti »kulturnoga« i »ekonomskoga kapitala« (premda niječući »prijenos ekonomskog načina mišljenja« na svoju teoriju društvenih polja, 183) prepletenih u istoj društvenoj igri raspodjele moći (Readings 1996: 106 i dalje), raskrinkavanju povijesno nataložene, klasno-institucionalne »zainteresiranosti za bezinteresnost« (Bourdieu 1984: 250; 1996: 216) u estetskoj ideologiji Kantovih

¹² Bourdieu smatra kako, kad je posrijedi književnost, njegov pojam polja prevladava »opreku između unutarnjeg čitanja i vanjske analize ne propuštajući nijednu korist i zahtjev tih dvaju pristupa, koji su se tradicionalno smatrali nepomirljivima« (Bourdieu 1996: 205). Pritom se poziva na »pojam intertekstualnosti« te postavlja hipotezu o »homologiji između prostora djela što ga određuje njihov bitno simbolični sadržaj, a osobito njihova forma, i prostora pozicija u proizvodnom polju«. Riječ je o preuređenju »intertekstualnosti« u navodno obuhvatniji pojam, kakav razrađuju npr. Frow (»interdiskurzivnost«) i Angenot, a koji vodi računa o »jezičnim i socio-kulturnim odrednicama proizvodnje značenja« (Juvan 2008: 121). Zazirući od »fetišizma« prema tekstu (kako se izrazila Mary Orr, nav. *ibid.*) (tekstu, za koji je, međutim, prema Juliji Kristevoj intertekstualnost sinonim: »Tekst je dakle produktivnost, [...] permutacija tekstova, inter-tekstualnost: na prostoru jednoga teksta križa se i međusobno neutralizira mnogo iskaza, koji potječu iz drugih tekstova«, Kristeva 1970: 12), tj. od ideje o proučavanju ograničenu *samo* na tekst (koji je, kao i intertekstualnost, za Derridu sinonim neograničenosti: »beskrajna upućivanja tragova na druge tragove«, Derrida 1972: 51), Bourdieu se radije – kao što Frow primjećuje u vezi s kulturnim studijima – bavi *samo* ograničenim problemom (razrežanim na »polja«) uvjeta njegove socio-historijske proizvodnje i potrošnje (Rajan 2001: 75).

baštinika, prokazivanju dihotomije između »proračunate hladnoće svakog formalnog istraživanja« »specifično umjetničkih učinaka« (Bourdieu 1984: 34) i »lake« kulture (486) te – ne libeći se presizanja u »autonomiju« i »specifičnu« mjerodavnost filozofije i teorije teksta, u ime »stvarnih [tj. isključivo socioloških] načela« i »pravovjernog čitanja« (497) »objektivne istine [...] teksta u njegovoj društvenoj upotrebi« (494 i 495) – polemici protiv elitističke »namjere [»nazovi-filozofa« Jacquesa Derride] da se sadržaj stavi u formu« i njegova otpora da se »tekst svede na svoj najjednostavniji izraz«, čime bi se objavila »najosnovnija namjera djela« (495, 496). Evo, dakle, kako Bourdieu – pošto je, kako rekosmo, svoj »simbolički kapital« umnožio ulažući u posve drukčije vrijednosnice¹³ – zagovara autonomiju kulture, književnosti i intelektualnoga rada kao temelj kredibiliteta i krajnji cilj, uzrok i svrhu političke borbe intelektualaca:

S jedne strane, cilj je ojačati autonomiju, nadasve jačajući odvajanje od heteronomnih [kulturnih i književnih] proizvođača i boreći se da se kulturnim proizvođačima zajamče ekonomski i društveni uvjeti za autonomiju u odnosu prema svim oblicima moći, ne isključujući moć državnih birokracija (a prije svega, u pogledu objavljivanja i vrednovanja svih proizvoda intelektualne djelatnosti). S druge strane, [političko djelovanje koje teži ojačati političku učinkovitost intelektualnih pothvata] mora otrgnuti kulturne proizvođače od napasti da ostanu pod svojim staklenim zvonom i potaknuti ih da se bore, makar i za to da sebi osiguraju moć nad sredstvima za proizvodnju i ovjeru te da, uključivši se u vlastito vrijeme, potvrde vrijednosti povezane s njihovom autonomijom (Bourdieu 1996: 347–348).¹⁴

195

¹³ Iako Bourdieuov pojam »stvarnosti« smatra »previše reduktivno doslovnim«, Barrish njegovu provodnu tezu prema kojoj se »kulturna distinkcija konstituira kroz oblik svojega odnosa prema materijalnoj i društvenoj stvarnosti« uspješno primjenjuje proučavajući tzv. »književni realizam« (ili igru »ja sam stvarniji od tebe«) kao argumentacijsko sredstvo stjecanja književno-teorijskog ugleda što ga autor uočava »od dekonstrukcije do kulturnih studija« (Barrish 2001: 8–9), a kojim se uzorno služe i sam Bourdieu i njegovi pristaše. No široko rasprostranjeni argument višega stupnja »materijalne stvarnosti«, koji Barrish nalazi i u de Manovu vrednovanju materijalnosti jezika, ipak ishodi iz neke vrste terminološke homonimije te stoga samo prividno izjednačuje dekonstrukcijski »nominalizam« sa socio-historijskim »realizmom« Bourdieuova i Guilloryjeva tipa.

¹⁴ Analognu »paradoksalnu i [...] proturječnu« krivulju opisuje i Bourdieuov sljedbenik Guillory. Poput svojega francuskog uzora, kritički ugled i argumentaciju protiv (apolitičnog i asocijalnog) dekonstrukcijskog protivnika, ovaj put Paula de Mana, temelji na tvrdnji o svojem posvećenom uvidu u »stvarnu narav« pojava kao što su de Manov teorijski rad i institucionalni položaj, objašnjivu materijalnom odnosno društvenom »stvarnošću« (tržišnih odnosa, društvene hijerarhije koja ograničava pristup naobrazbi i prevage tehnobirokratskog simboličkog kapitala nad humanističkim), koje je de Man puki simptom (Barrish 2001: 6–9;

Nema sumnje da su farmakografijski učinci Bourdieuove sociologije književnosti u Hrvatskoj potaknuli vrijedna istraživanja povijesti stvaranja nacionalnoga književnog kanona odnosno kulturnoga kapitala (npr. Protrka 2009, Zlatar 2009), ali i da su svojom »platonističkom teorijom o ispravnome mišljenju« (Rancière 2003: 167) pridonijeli neobičnim teorijsko-ispovjednim očitovanjima skrušenosti i pokajništva za institucionalni »elitizam« koji znanstvenim subjektima navodno omogućuje da se u svojim simboličko-kapitalističkim sinekurama ogлуše na »stvarnu« društveno-povijesnu pozadinu svoje povlastice da se bave književnošću i teorijom (usp. Biti), kao i da su u hrvatskoj književno-znanstvenoj zajednici proširili s jedne strane sumnjičavost prema navodno ahistoričnome i estetističkome »fetišizmu teksta« (Orr : 41; usp. Juvan 2008: 121), a s druge privrženost pitanjima reprezentacijske funkcije književnosti s obzirom na politike identiteta. No osim što (posežući za »'političkim' i 'socijalnim' tumačenjima konzervativaca iz 19. stoljeća«) »razotkriva istinu o književnosti« kao površinskoj alegoriji skrovite društvene zbilje služeći se »obascima koje je izmislila sama književnost« (Rancière 2010: 164), teško je očekivati da će Bourdieuova metoda dati osobito izdašnih plodova u istraživanju male nacionalne književnosti, budući da »sociologija akademske reprodukcije katkad ima jedinu i dvojbenu zaslugu da potvrđuje ono što je očito« (Kamuf 1997 :21), pa prema tome i predvidljivo u svakome nacionalnom kontekstu; slično bi se moglo ustvrditi i u pogledu kulturno-studijskih pristupa. Što se sudioništva u projektu »transnacionalne« književnosti tiče, nije zgorega podsjetiti na frustracije što ih je u 19. stoljeću proživljavao, primjerice, Vladimir Mažuranić i njegov »nešto drugačiji pogled« na Goetheovu zamisao »o poticajnom međudjelovanju različitih kultura i njihovu optimalnom spoju u korpusu svjetske književnosti«, pogled na obzor »izolacije, inferiorizacije i kulturne dominacije« (Protrka 2009: 13). Kakvu bi danas drugu ocjenu dobila kreditna sposobnost periferne nacionalne književnosti u kulturno-kapitalističkim uvjetima slobodnog tržišnog natjecanja? Koje bi drugo mjesto moglo pripasti gostima koji za stol stižu posljednji?

No »vi hoćete steći prva [mjesta]? Tad barem postignite najviše i najveće; možda vam se tako zaista napravi mjesta i kad stignete posljed-

132; 138; 143–148). Kao što pokazuje Peggy Kamuf, Guillory tvrdi kako »ne postoji područje čistog estetskog iskustva«, ali začudo ipak postoji »specifičnost estetskog iskustva« (Guillory 1993: 336; usp. Kamuf 1997: 24–25); De Manov »materijalizam« jezika i tehnicizam kojim, po Guilloryjevu mišljenju, dekonstrukcija oponaša tehnološko-ekonomsku sferu navodno su pak nanijeli štetu književnoj »specifičnosti« pa stoga i autonomiji humanistike (usp. Kamuf 1997: 26–28).

nji.« (Nietzsche 1979: 250) Pritiješnjenom između, s jedne strane, mita nacionalne teleologije, kao predmeta koji iziskuje pozitivan historistički pristup identitetu na vremensko-kauzalnoj osi što povezuje podrijetlo i legitimacijsku svrhu, a s druge podjednako determinističkog mita o kompetitivnosti i doktrini »održivog razvoja«, što proučavanje književnosti i humanistiku nagrizi socio-ekonomističkim »realizmom«, te prema kojemu se zakašnjelost teško može prevesti u išta do ritualno-religijskog diskursa »ispovijedanja, priznanja, kajanja, ispaštanja i traženja oprost« (Derrida 2001: 27) za vlastitu slabost, nacionalnu ili profesionalno-institucionalnu zainteresiranost, ili pak težnju za nikad zasluženom autonomijom, hrvatskoj književnoj znanosti mnogo manje prijeti »fetišizam teksta« negoli fetišizam društveno funkcionalne konstativnosti i egalitarizma »diskurzivnih praksi«: pokornošću metodološkim izdancima potonjega epistemološkog sklopa zacijelo se neće postići ništa nepredviđeno, a kamoli »najviše i najveće«.

Nietzscheov izazov zakašnjelima i prezir prema zahtjevima »slabih« da im »jaki« ustupe mjesto mora podsjetiti na agonistički spomenik što ga je zapadnome kanonu »imaginacijske književnosti« podigao kontroverzni »fetišist teksta« Harold Bloom: velika, snažna, originalna djela koja su estetskom vrsnoćom obilježila ne samo svoju epohu, i ne samo profil svoje nacionalne tradicije, nego svojom karizmatičnošću djeluju kao autoriteti i uzori budućim naraštajima u svjetskim razmjerima, potičući nadmetanje i suparništvo onih koji dolaze nakon njih, tvore (zapadni) kanon, a kanon »postoji upravo zato da bi nametnuo granice, da bi postavio mjerilo koje je sve samo ne političko ili moralno« (Bloom 1994: 35). »Imamo kanon jer smo smrtni i k tome prilično okašnjeli« (30), a »kulturna okašnjelost«, ili kasnorodenost, jest »sveopće, univerzalno stanje« (32). Oni proučavatelji književnosti poput hrvatske, »okašnjele« u posve nekronološkom smislu, koji svoj predmet žele mjeriti »najvišim i najvećim«, ne mogu se ne složiti s činjenicom – makar koliko se ona doimala dokazom simboličkog nasilja i isključivosti – da je zapadni kanon doista bio i jest mjerilo njegova predmeta. No Bloomovo trijumfalističko i »teološko« (usp. Orr 2003: 82) prostorno poimanje kanona kao isključive nutrine – potpuno drukčije od Blanchotova »književnog prostora« ili Foucaultove heterotopije, atopijskih mjesta heterogenosti, reverzibilnosti i koegzistencije koja nikad nisu potpuno istovjetna samima sebi, a ipak disparatne trenutke književnoga vremena objedinjuju u istome »prostoru« – ne pruža obrazac primjenljiv na perifernu književnost: ako nikakva borbenost ni dokazivanje zapostavljene vrijednosti ne bi omogućili prodor u kanonski sklop te zatvorene i dovršene »unutrašnjosti«, nego bi marginalnoj književnoj veličini samo potvrdila

njezin status nepriznanog dvojnika, jednako bi porazan bio i mehanizmom mimetičkog suparništva vođen pokušaj da se, njegujući samosvojne vrijednosne kriterije, uspostavi usporedna autarkična »unutrašnjost« manjega nacionalnog kanona radi zaštite lokalnih osobitosti i obrane nacionalnog dostojanstva, uz veliku vjerojatnost komparatističkih krivotvorina, autistične permisivnosti, mitizacije vlastite »izvornosti«, posvemašnjega relativizma utemeljenoga na potiskivanju »neautohtonoga« dijela kulturnog pamćenja i, ukratko, izolacije. Obje bi strategije vodile svojevrsnom samoukinuću bavljenja nacionalnom književnošću – ili predaji pred nemogućim poslanjem i priznanju vlastite manje vrijednosti, ili podvrgavanju tobožnjim zasebnim estetskim, no zapravo književnosti heteronomnim i »kontekstualnim« nacionalnim vrijednostima. Što bi onda hrvatska znanost o književnosti svejedno morala naučiti od Blooma?

»Kanonsko je ono što zahtijeva ponovno čitanje« (Bloom 1994: 30), ali ne u službi ideologije (»Čitati u službi ideologije znači uopće ne čitati«, 29). Bloom tako nehotice »ponovno čita« teoretičara čiju tezu o smrti autora smatra »antikanonskim mitom« i izjednačuje s revizionističkim prohtjevima zastupnika manjina (usp. 39):

198

Valja prihvatiti još posljednju slobodu: slobodu da se tekst čita kao da je već bio pročitano. [...] Ponovno čitanje, operacija koja se kosi s tržišnim i ideološkim navikama našega društva, što preporučuje da se priča »baci« čim se konzumira (»proždre«) da bi se zatim prešlo na drugu priču, kupila druga knjiga, a koja se tolerira samo nekim marginalnim kategorijama čitatelja (djeci, starcima i profesorima), ponovno se čitanje ovdje predlaže odmah, jer jedino ono štiti tekst od ponavljanja (oni koji propuštaju ponovno čitati prisiljeni su svuda čitati istu priču), uvišestručuje tekst u njegovoj raznolikosti i množini: izvlači ga iz unutarnje kronologije (»ovo se zbiva *prije* ili *poslije* onog«) te ponovno pronalazi mitsko vrijeme (bez *prije* i *poslije*); takvo čitanje osporava zahtjev koji bi nas htio uvjeriti kako je prvo čitanje prvotno, naivno, fenomenalno čitanje, koje nam je samo nakon toga »objasniti«, intelektualizirati (kao da postoji početak čitanja, kao da sve već nije pročitano: nema *prvotnog* čitanja, pa ni onda kad se tekst trsi pružiti nam tu iluziju nekim sredstvima koja postižu *napetost*, smicalicama kakve više služe da izazovu spektakularan dojam nego da uvjere); ponovno čitanje više nije konzumacija, nego igra (igra koja je povratak različitog). Ako dakle, namjerno se upuštajući u protuslovlje među terminima, tekst *odmah* čitamo ponovno, onda to ne činimo zato da bismo doprli do »pravoga teksta«, nego da bismo, kao pod učinkom droge (droge ponovnog započinjanja, droge razlike), doprli do mnoštvenog teksta: istog i novog. (Barthes 1970: 22–23).

»Ponovno čitanje« – »ne zato da bismo doprli do ‘pravoga teksta’« – upravo je suprotno Bourdieuvu »pravovjernome« čitanju, čitanju koje misli da će otkriti istinu, a kakvo Derrida naziva »transcendentnim čitanjem« u ime potrage za označenim nauštrb produktivnosti verbalnoga tkiva: »ne može se apstrahirati napisani tekst da bi se nahrupilo označenome koje on navodno znači, budući da je ovdje označeno sam tekst« (Derrida 1967: 160), tj. samo »tijelo« teksta.

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, Benedict, 1991: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Attridge, Derek, 2008: *Derrida's singularity: literature and ethics*. U: Sven Glendinning i Robert Eaglestone (ur.): *Derrida's Legacies: Literature and Philosophy*. London – New York: Routledge. Str. 12–25.
- Barrish, Phillip, 2001: *American Literary Realism, Critical Theory, and Critical Prestige, 1880–1995*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barthes, Roland, 1970: *S/Z*. Paris: Seuil.
- Bernstein, J.M., 1992: *The Fate of Art: Aesthetic Alienation from Kant to Derrida and Adorno*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Biti, Vladimir, 2009: *Toward a Literary Community?* U: Theo D'haen i Iannis Goerlandt (ur.): *Literature for Europe*, Amsterdam – New York: Rodopi. Str. 27–42.
- Bloom, Harold, 1994: *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York – San Diego – London: Harcourt Brace & Company.
- Bourdieu, Pierre, 1984: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (1979). Prev. Richard Nice. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre, 1996: *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field* (1992). Prev. Susan Emmanuel. Stanford: Stanford University Press.
- Brlek, Tomislav, 1999: *Upotreba povijesti: Novi historizam ili o šteti i koristi povijesti u proučavanju književnosti*. »Zarez« 1: 9. Str. 18–19.
- Brlek, Tomislav, 2007: *Absolument moderne*. U: Dean Duda, Gordana Slabinac, Andrea Zlatar (ur.): *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF press. Str. 287–308.
- Casanova, Pascale, 2009: *European Literature: Simply a Higher Degree of Universality?*. U: Theo D'haen i Iannis Goerlandt (ur.): *Literature for Europe*, Amsterdam – New York: Rodopi. Str. 13–25.
- Damrosch, David, 2011: *Comparative World Literature*. U: Liviu Papadima, David Damrosch i Theo D'haen (ur.): *The Canonical Debate Today: Crossing Disciplinary and Cultural Boundaries*. Amsterdam – New York: Rodopi. Str. 169–178.
- Deleuze, Gilles i Félix Guattari, 1986: *Kafka: Toward a Minor Literature* (1975). Prev. Dana Polan. Minneapolis-London: University of Minnesota Press.
- Deleuze, Gilles, 1995: *Negotiations* (1990). Prev. Martin Joughin. New York: Columbia University Press.

- de Man, Paul, 2002: *The Resistance to Theory* (1986). Minneapolis – London: University of Minnesota Press.
- Derrida, Jacques, 1967: *De la grammatologie*. Paris: Minuit.
- Derrida, Jacques, 1972: *La dissémination*. Paris: Seuil.
- Derrida, Jacques, 1972a: *Marges de la philosophie*. Paris: Minuit.
- Derrida, Jacques, 1978: *La Vérité en peinture*. Paris: Flammarion.
- Derrida, Jacques, 1981: *Economimesis* (1975). Prev. Richard Klein. »Diacritics« 11: 2. Str. 2–25.
- Derrida, Jacques, 1988: *Limited Inc.* Prev. Samuel Weber. Evanston: Northwestern University Press.
- Derrida, Jacques, 1989: *Biodegradables Seven Diary Fragments*. Prev. Peggy Camuf. »Critical Inquiry« 15: 4. Str. 812–873.
- Derrida, Jacques, 1992: *Mochlos; or, The Conflict of the Faculties*. U: Richard Rand (ur.): *Logomachia: The Conflict of the Faculties*. Lincoln: University of Nebraska Press. Str. 1–34.
- Derrida, Jacques, 1992a: *Canons and Metonymies*. U Richard Rand (ur.): *Logomachia: The Conflict of the Faculties*. Lincoln: University of Nebraska Press. Str. 195–218.
- Derrida, Jacques, 2001: *The future of the profession or the university without condition (thanks to the »Humanities« what could take place tomorrow)*. U: Tom Cohen (ur.): *Derrida and the Humanities: A Critical Reader*. Cambridge: Cambridge University Press. Str. 24–57.
- 200 Derrida, Jacques, 2006: *The Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International* (1993). Prev. Peggy Kamuf. New York i London: Routledge.
- D'haen, Theo, 2011: *How Many Canons Do We Need? World Literature, National Literature, European Literature*. U: Liviu Papadima, David Damrosch i Theo D'haen (ur.): *The Canonical Debate Today: Crossing Disciplinary and Cultural Boundaries*. Amsterdam – New York: Rodopi. Str. 19–38.
- Franke, William, 2011: *The Canon Question and the Value of Theory: Towards a New (Non-) Concept of Universality*. U: Liviu Papadima, David Damrosch i Theo D'haen (ur.): *The Canonical Debate Today: Crossing Disciplinary and Cultural Boundaries*. Amsterdam – New York: Rodopi. Str. 55–72.
- Guillory, John, 1993: *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jay, Paul, 2010: *Global Matters: The Transnational Turn in Literary Studies*. New York: Cornell University Press.
- Juvan, Marko, 2008: *History and Poetics of Intertextuality*. Prev. Timothy Pogačar. West Lafayette: Purdue University Press.
- Kamuf, Peggy, 1997: *The Division of Literature, or The University in Deconstruction*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Kristeva, Julia, 1970: *Le texte du roman*. The Hague: Mouton.
- Kristeva, Julia, 1988: *Étrangers à nous-mêmes*. Paris: Fayard.
- LaCapra, Dominick, 1998: *The University in Ruins?*. »Critical Inquiry« 25: 1. Str. 32–55.
- Liotard, Jean-François, 1979: *La Condition postmoderne: rapport sur le savoir*. Paris: Minuit.
- Liotard, Jean-François, 1984: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Prev. Geoff Bennington i Ryan Massumi. Manchester: Manchester University Press.

- Lyotard, Jean-François, 1983: *Le Différend*. Paris: Minuit.
- Miller, J. Hillis, 1999: *Literary Study in the Transnational University*. U: J. Hillis Miller, Manuel Assensi. *Black Holes*. Stanford: Stanford University Press. Str. 3–183.
- Miller, J. Hillis, 2001: *Literary Study among the Ruins*. »Diacritics« 31: 3, *Theory, Globalization, Cultural Studies, and the Remains of the University*. Str. 57–66.
- Miyoshi, Masao, 1998: 'Globalization,' *Culture, and the University*. U: Fredric Jameson i Masao Miyoshi (ur.): *The Cultures of Globalization (Post-Contemporary Interventions)*. Durham and London: Duke University Press. Str. 247–269.
- Moretti, Franco, 2000: *Conjectures on World Literature*. »New Left Review« 1. Str. 54–68.
- Nancy, Jean-Luc, 1999: *La communauté désœuvrée* (1986). Drugo prošireno izdanje. Paris: Christian Bourgois.
- Nietzsche, Friedrich, 1979: *Unzeitgemässe Betrachtungen*. 3. *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*. U: *Werke* I. Ur. Karl Schlechta. München: Carl Hanser Verlag. Str. 209–285.
- Orr, Mary, 2003: *Intertextuality: Debates and Contexts*. Cambridge: Polity Press.
- Protrka, Marina, 2009: *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Rajan, Tilottama, 2001: *In the Wake of Cultural Studies: Globalization, Theory, and the University*. »Diacritics« 31: 3, *Theory, Globalization, Cultural Studies, and the Remains of the University*. Str. 66–8.
- Rancière, Jacques, 2003: *The Philosopher and His Poor*. Prev. John Drury, Corinne Parker i Andrew Parker. Durham i London: Duke University Press.
- Rancière, Jacques, 2010: *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. Prev. Steven Corcoran. London – New York: Continuum.
- Readings, Bill, 1996: *The University in Ruins*. Cambridge: Harvard University Press.
- Royle, Nicholas, 1999: *Yes, Yes, the University in Ruins*. »Critical Inquiry« 26: 1. Str. 147–153.
- Weber, Samuel, 1987: *Institution and Interpretation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Weber, Samuel, 2001: *Globality, Organization, Class*. »Diacritics« 31: 3, *Theory, Globalization, Cultural Studies, and the Remains of the University*. Str. 15–29.
- Weber, Samuel, 2008: *Benjamin's-abilities*. Cambridge, Massachusetts, – London: Harvard University Press.
- Weber, Samuel, 1991: *Return to Freud: Jacques Lacan's Dislocation of Psychoanalysis* (1978/1990). Prev. Michael Levine. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, Robert J.C., 1996: *Torn halves: Political conflict in literary and cultural theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Ziarek, Ewa, 1995: *The Uncanny Style of Kristeva's Critique of Nationalism*. »Postmodern Culture« 5: 2.
- Zlatar, Andrea, 2009: *Marin Držić: kulturni kapital*. U: Cvijeta Pavlović (ur.): *Marin Držić: epoha i naslijeđe*. Split: Književni krug Split. Str. 7–16.
- Slavoj Žižek, 1993: *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel, and the Critique of Ideology*. Durham: Duke University Press.

Summary

FROM THE MARGINS: STUDYING (A 'MINOR' NATIONAL) LITERATURE IN THE AGE OF TECHNO-BUREAUCRATIC DOMINATION

The question of how to study the texts of a 'peripheral' and thus multiply 'belated' literature such as Croatian is examined in relation to the growing marginalization of literary studies, insofar as their crisis is homologous to the decline of the symbolic authority, autonomy and sovereignty undergone by the institutions to which literary studies are subordinated, i.e., respectively, the humanities in general, the university, and the nation-state. In fact, each of the mentioned institutional levels framing literary studies is gradually being shaped by and assimilated to the dominant structures typical of the globalized economic liberalism, in such a way as to make up a hierarchy in which the least marketable institution is regarded as indebted and parasitic to its superior others. As the humanities, overpowered by the social sciences, tend to promote sociology and economy in their epistemological metadisciplines, while obliterating the legacy of Kant's *Third Critique*, a sort of methodological 'realism' is being imposed on literary research. This epistemological framework, inconsistent with the very character of literature as a domain of 'as if', threatens to suppress literary scholarship and to replace it by cultural studies, currently the most influential academic field of the humanities, which informs also the prominent endeavours at fostering the projects of European or world literature. On the other hand, literary studies in Croatia are facing also the opposite request, made by the state bureaucracy in charge of research financing, to enhance symbolically the idea of national identity, which risks entailing an autarchic historization of literature and an alternative local canonization of literary works. Keeping in mind that there cannot be a sharp opposition between bordering entities, and thus neither between a thoroughly autonomous realm of the aesthetic and that of (political) economy, both being bound up in the parergonal structure of 'economimesis' (Derrida), a contention is put forward according to which a marginal literature could not benefit from any of the cited heteronomous critical approaches. Instead, a performative interpretation of singular literary texts, able to measure up to the standards of the Western canon, is pleaded for.